

УДК 343

DOI <https://doi.org/10.32782/chern.v4.2025.29>**І. А. Скічко**

доктор філософії в галузі права,
асистент кафедри публічно-правових дисциплін
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського
orcid.org/0000-0003-3110-1747

А. В. Капелюха

доктор філософії в галузі права
orcid.org/0009-0007-9867-5311

СПЕЦИФІКА ПРИЗНАЧЕННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ПОРТРЕТНОЇ ТА ЛІНГВІСТИЧНОЇ ЕКСПЕРТИЗ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КОЛАБОРАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Використання спеціальних знань під час здійснення досудового розслідування кримінального правопорушення, пов'язаного з колабораційною діяльністю, безпосередньо впливає на ефективність і результативність такого процесу, проте, з огляду на низку форм використання таких знань, слід підкреслити, що залежно від обраного інструментарію варіюється також і результат. Саме проведення експертних досліджень може надати додаткову інформацію щодо вчиненого протиправного діяння. Проведення окремих видів експертних досліджень на запит відповідних суб'єктів структурує позицію сторони обвинувачення в процесі забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили колабораційну діяльність. Так, до найбільш популярних експертиз, які проводять під час досудового розслідування відповідного кримінального правопорушення, належать такі експертизи, як портретна та лінгвістична (семантико-текстуальна). Встановлено, що судово-портретну експертизу проводять з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними рисами, зафіксованими у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях, з використанням спеціальних методів і прийомів дослідження. Важливим є призначення портретної експертизи та надання оригінальних (не викривлених) фотозображень, оскільки те чи інше внесення корективів до них може негативно вплинути на можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи-колабораціоніста, що глобально може позначитися на достовірності певних слідчих версій і спрямувати слідство в неправильному векторі надалі. Лінгвістична експертиза – інноваційний напрям сучасної філології, проблематика якого зосереджена навколо питань аналізу та доказової фахової аргументації щодо комунікативного потенціалу мовних одиниць у конфліктних текстах, наукової ідентифікації текстів різних функціональних стилів і жанрів та авторських текстів, встановлення причиново-наслідкових зв'язків та їх вербалізації в соціальній і міжособистісній комунікації, комплексу інших питань, пов'язаних із компетенцією лінгвіста-експерта в юриспруденції.

Ключові слова: спеціальні знання, судова експертиза, портретна експертиза, лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза, колабораційна діяльність.

Skichko I. A., Kapeliukha A. V. SPECIFICITIES OF THE APPOINTMENT AND CONDUCT OF PORTRAIT AND LINGUISTIC EXPERTISE DURING THE INVESTIGATION OF COLLABORATIVE ACTIVITIES

The use of special knowledge during the pre-trial investigation of a criminal offense related to collaboration directly affects the efficiency and effectiveness of such a process. However, given the range of ways in which such knowledge can be used, it should be emphasized that the result also varies depending on the tools chosen. It is the conduct of expert studies that can provide additional information about the unlawful act committed. The conduct of certain types of expert studies at the request of the relevant entities structures the position of the prosecution in the process of bringing to criminal responsibility persons who have committed collaboration activities. Thus, the most popular expert examinations conducted during the pre-trial investigation of the relevant criminal offense include portrait and linguistic (semantic-textual) examinations. It is established that forensic portrait examination is conducted for the purpose of identifying a person by their physical appearance based on material features recorded in the form of objective images on various media, using special methods and techniques of investigation. It is important to appoint a portrait examination and provide original (unaltered) photographs, since any corrections made to them may negatively affect the possibility of bringing a collaborator to criminal responsibility, which may globally affect the reliability of certain investigative versions and direct the investigation in the wrong direction in the future. Linguistic expertise is an innovative field of modern philology, which focuses on the analysis and evidence-based professional argumentation of the communicative potential of linguistic units in conflict texts, the scientific identification of texts of various functional styles and genres and authorial texts, the establishment of cause-and-effect relationships and their verbalization in social and interpersonal communication, and a range of other issues related to the competence of a linguistic expert in jurisprudence.

Key words: special knowledge, forensic examination, portrait examination, linguistic (semantic-textual) examination, collaborative activity.

та – у чому полягають характерні обставини чи особливості досліджуваних речей і документів [3, с. 208]. Відповідно, залучення спеціаліста, тобто особи, яка володіє спеціальними знаннями в певній галузі, наприклад, щодо дактилоскопії чи відібрання зразків для проведення експертизи, або ж проведення фоноскопичної експертизи, є надзвичайно результативним, оскільки подекуди слідова картина колабораційної діяльності певної особи чи їх групи складає лише записи телефонних розмов, або ж відеострічки з камер спостереження.

Ю. Чорноус та Є. Даніч тлумачать термін «спеціаліст» як особу, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями й навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування та судового розгляду з питань, що потребують спеціальних знань і навичок [4, с. 595]. Відповідно, специфічність знань такої особи обумовлює значно ширше коло її можливостей, що пов'язується зі здобуттям більш точних і правдивих доказів, зокрема тих, які є первинними в цьому досудовому розслідуванні та слугують безпосередньо джерелом автентичної й правдивої інформації.

Використання спеціальних знань є надзвичайно корисним в умовах неочевидності вчинення кримінального правопорушення загалом і колабораційної діяльності зокрема. Саме проведення експертних досліджень, а також залучення спеціалістів до проведення оглядів місць учинення колабораційної діяльності може надати додаткову інформацію щодо вчиненого протиправного діяння.

Водночас слід зауважити, що проведення окремих видів експертних досліджень на запит відповідних суб'єктів структурує позицію сторони обвинувачення в процесі забезпечення притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили колабораційну діяльність. Так, до найбільш популярних експертиз, які проводять під час досудового розслідування відповідного кримінального правопорушення, належать такі експертизи, як портретна та лінгвістична (семантико-текстуальна). Розглянемо їх більш детально.

Портретна експертиза. Ураховуючи те, що колабораційна діяльність є тим кримінальним правопорушенням, яке вчиняє публічна особа, важливість і можливість проведення портретної експертизи є дієвим інструментом у такому досудовому розслідуванні.

Встановлення особи правопорушника – постійне та найбільш складне криміналістичне завдання, що виникає в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Це складна діяльність, у процесі якої з використанням

криміналістичних методів і засобів виявляють, фіксують і досліджують інформаційні властивості й ознаки, важливі для розслідування кримінальних правопорушень. Зазначена діяльність передбачає створення моделі особи, яку розшукують, та організацію оперативно-розшукових заходів, слідчих (розшукових) дій, провадження портретних експертиз із встановлення особи. Портретна експертиза є видом криміналістичних експертиз, що проводиться експертом на основі спеціальних антропологічних знань відповідно до процесуального законодавства та методичних рекомендацій, з метою встановлення тотожності людини за ознаками її зовнішності, зафіксованими на об'єктивних відображеннях з використанням спеціально розроблених засобів, методів і прийомів [5]. Слідча практика містить випадки затримання осіб-колабораціоністів, котрих неможливо ідентифікувати, оскільки з ними немає в наявності жодних документів що містили б їх персональні дані, а саме тому проведення фотографування затриманої особи та призначення щодо неї портретної експертизи з одночасним наданням зразка для порівняння, є інструментом встановлення особи-правопорушника. Цей спосіб є дієвим, зокрема, щодо публічних осіб, котрі здійснювали колабораційну діяльність із певних посад, оскільки ХХІ століття характерне медійністю та інноваціями, майже кожен орган державної влади має офіційний вебресурс, на окремій вкладці якого розташовані фотографії керівників, працівників тощо.

Судово-портретну експертизу проводять з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними рисами, зафіксованими у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях, з використанням спеціальних методів і прийомів дослідження. Об'єктами експертизи є: фотокартки (спеціальні, документальні, художні тощо); типографські та інші репродукції; цифрові зображення; кіно- та відеозапис (використовують окремі кадри як статичний матеріал). Предметом портретної експертизи є закономірності фізіологічної будови ознак зовнішності людини, їх зміни протягом життя та після смерті, використання особливостей зовнішнього вигляду людини для розкриття та розслідування злочинів [6]. Досить часто політичні діячі-колабораціоністи в умовах відсутності інтернету та інших інноваційних засобів зв'язку розповсюджують друковані листівки зі своїм зображенням і певним текстуальним колабораціоністським навантаженням. Вилучення таких об'єктів матеріального світу й подальше направлення їх на експертне портретне дослідження можуть допомогти у встановленні належності тієї чи іншої особи до колабора-

ційної діяльності за умови надання додаткових доказів щодо цього.

У своїх наукових дослідженнях теорії та практики ототожнення особи за портретами В. О. Снетков пропонує розділяти портретну ідентифікацію на два види: 1) криміналістичні портретні експертизи, у яких об'єктом дослідження є фотографічні, живописні, рисовані та складові портрети; 2) медико-криміналістичні портретні експертизи, у яких крім названих вище, об'єктами є: череп, кісткові залишки, рентгенознімки тощо. Причому він зазначає, що «механізм й умови відображення зовнішніх ознак на фотозображеннях... вивчені в ступені необхідності для достовірного судження про наявність або відсутність тотожності» [5]. Слід зазначити, що за умови здійснення колабораційної діяльності, котра завдала шкоди життю і здоров'ю інших осіб, з метою встановлення причиново-наслідкового зв'язку між смертю особи, її належністю до особи-колабораціоніста та здійснюваного цією особою колабораційного діяння, у зв'язку з яким особу було позбавлено життя, існує можливість проведення портретної експертизи рештків потерпілого.

Глобальна діджиталізація вплинула на всі без винятку галузі права, оскільки дані, що містяться у відкритому доступі в соціальних мережах, активно використовуються як докази в цивільному, господарському та кримінальному провадженнях. Криміналістика та судова експертиза не стали винятком, оскільки перед ними постав виклик щодо перевірки достовірності цих даних. Така перевірка має обов'язково передувати проведенню судових експертиз, об'єктом дослідження яких є цифрове фотографічне зображення [7]. Важливим є призначення портретної експертизи та надання оригінальних (не викривлених) фотозображень, оскільки те чи інше внесення корективів до них може негативно вплинути на можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи-колабораціоніста, що глобально може позначитися на достовірності певних слідчих версій і спрямувати слідство в неправильному векторі надалі.

Лінгвістична (семантико-текстуальна) експертиза. Зміст і сутність колабораційного діяння визначається шкодою національній безпеці та державним інтересам, що міститься ідеологічно у висловлюваннях чи діях особи-колабораціоніста. Саме тому лінгвістична експертиза, за умови неоднозначності трактувань і висловлень певної особи, може сприяти у встановленні сутності та змісту сказаного чи висловленого нею.

У практиці лінгвістичного експертування доволі частими є запити на уточнення значень лексем і словосполучень, здійснювані в межах судового провадження та на запит установ

й організацій. Вони детерміновані здебільшого мовною недосконалістю українського законодавства, тож актуальним виявляється організація системного лінгвістичного дослідження законопроектів, напрацювання відповідної методологічної бази. Семантико-текстуальні дослідження також проводяться на запит установ і організацій, які в правозастосовній діяльності часто потребують уточнення змісту нормативно-правових актів. У таких ситуаціях експертові потрібно бути неупередженим і вміло застосовувати прийоми лінгвістичного аналізу мовних явищ, оскільки, як засвідчує досвід, замовники часто вдаються до маніпуляцій у формулюванні запитань, які можуть «підштовхувати» лінгвіста-експерта до не завжди правильного висновку. Запорукою об'єктивності тут можуть бути лише висока лінгвістична компетентність фахівців, що виконують юридично-лінгвістичні дослідження текстів законопроектів і чинних нормативно-правових актів [8]. Відповідно, розповсюдження пропагандистських висловлювань, а також тих висловлювань, що виправдовують збройну агресію в пасивній формі хоч і очевидно впливають на національну безпеку та державний суверенітет, проте в контексті досудового розслідування потребують дослідження й документального закріплення їх шкідливості, що безпосередньо впливає на кваліфікацію такого діяння.

У досудовому розслідуванні семантикотекстуальні експертизи призначаються, коли необхідно встановити, чи є в об'єктивному змісті висловлювань особи заклики, погрози, пропозиція надання будь-чого тощо. Під час лінгвістичного (семантико-текстуального) дослідження експерт аналізує не окремі висловлювання, а проводить семантико-текстуальний та контекстуальний аналіз усього текстового матеріалу, встановлює певні лексико-синтаксичні структури, що виражені у формі, наприклад, заклик. У тексті виділяються речення, які за метою висловлювання мають спонукальний характер і на граматичному рівні передаються через спонукальні конструкції (дієслово «спонукати» або будь-які інші частини мови, які містять семантику спонукання до будь-яких дій). Доволі часто вживаються мовленнєві конструкції з прислівниками необхідно, треба, які підкреслюють необхідність виконання певної дії. Також значним аргументом є публічний характер висловлювань, тобто спонукання у висловлюванні обов'язково повинно мати певну спрямованість на аудиторію і вказувати на значущість дій, до яких закликає адресат (мовець). Також досить часто заклик у тексті виражено наявністю таких структур, як лозунг і девіз, які є своєрідними маркерами, слугують

для вираження основного напрямку діяльності та підкреслюють необхідність виконання певних дій («За народ!», «За правду!», «Ми переможемо!») [9]. Слід навести приклад зі слідчої практики щодо здійснення досудового розслідування колабораційної діяльності публічної особи, котра у своїх публічних виступах неодноразово допускала окремі тези, а також висловлювала словосполучення щодо виправдовування збройної агресії, під приводом захисту прав і свобод людини та громадянина й убезпечення їх (громадян) від значної кількості смертей, економічної нестабільності й руйнування добробуту. Очевидним є те, що з метою встановлення факту виправдовування особою збройної агресії за результатами такого виступу слідчому необхідно призначити лінгвістичну експертизу.

Лінгвістична експертиза – інноваційний напрям сучасної філології, проблематика якого зосереджена навколо питань аналізу та доказової фахової аргументації щодо комунікативного потенціалу мовних одиниць у конфліктних текстах, наукової ідентифікації текстів різних функціональних стилів і жанрів та авторських текстів, встановлення причиново-наслідкових зв'язків та їх вербалізації в соціальній і міжособистісній комунікації, комплексу інших питань, пов'язаних із компетенцією лінгвіста-експерта в юриспруденції [10]. Саме встановлення причиново-наслідкових зв'язків між висловленим особою колабораціоністом та фактично здійсненим злочинним умислом, а також відповідними наслідками і є основною метою використання лінгвістичної експертизи в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності.

Ключове місце в теоретичній лінгвістиці займає принцип реалізму в поясненнях. Вживання загальних слів відносно чогось різного й одночасно чогось тотожного (наприклад, предметів) вирішувалося за допомогою введення категорії сутності речі (Платон, Арістотель). Проблема точності визначення термінів (слів) – ключ до пізнання явищ мови й мовлення. Наприклад, експерт знає (або не знає) всі (або не всі) істинні висловлення про образи та вміє (або не вміє) ними користуватися при відповіді на питання, чи був факт «образи» (що може бути як лінгвістичним, так і юридичним терміном) у певній конкретній ситуації, що є предметом судового розгляду [27]. Ураховуючи те, що ворожа пропаганда та колабораційні наративи досить часто містять історичні посилання, що зазвичай є неправдою, важливість проведення лінгвістичної експертизи в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності зростає кратно, а об'єктивність здобутих доказів за результатами її проведення не викликати сумніву щодо повноти їх належності.

Також у публікації з питань комплексної психолого-лінгвістичної експертизи наявне чітке визначення меж компетенції експертів і зазначено, що до компетенції експертів не входить юридична (правова) кваліфікація діяння, встановлення форми вини, умислу, мотивів правопорушення. Експерти не встановлюють тих обставин, які не знайшли відображення в тексті, а встановлюють лише виражену мету автора, не встановлюючи реальну мету й мотиви діяльності суб'єктів правопорушення. Під час проведення психолого-лінгвістичної експертизи тексту до компетенції експертів входить встановлення значення тексту, де філологами досліджується те, що сказано, а психологами – спрямованість того, що сказано [9]. Відповідно, важливість лінгвістичної експертизи в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності, де найбільш частою її формою є публічна складова, де особи колабораціоністи висловлюють позицію щодо виправдовування збройної агресії та сприяють їй, є надзвичайною, а таке дослідження слугуватиме для укріплення позиції сторони обвинувачення як на стадії досудового розслідування, так і під час судового розгляду.

Висновки. Судово-портретну експертизу проводять з метою ідентифікації особи за ознаками зовнішності за матеріальними рисами, зафіксованими у вигляді об'єктивних зображень на різних носіях, з використанням спеціальних методів і прийомів дослідження. Важливим є призначення портретної експертизи та надання оригінальних (не викривлених) фотозображень, оскільки те чи інше внесення корективів до них може негативно вплинути на можливість притягнення до кримінальної відповідальності особи-колабораціоніста, що глобально може позначитися на достовірності певних слідчих версій і спрямувати слідство в неправильному векторі надалі.

Лінгвістична експертиза – інноваційний напрям сучасної філології, проблематика якого зосереджена навколо питань аналізу та доказової фахової аргументації щодо комунікативного потенціалу мовних одиниць у конфліктних текстах, наукової ідентифікації текстів різних функціональних стилів і жанрів та авторських текстів, встановлення причиново-наслідкових зв'язків та їх вербалізації в соціальній і міжособистісній комунікації, комплексу інших питань, пов'язаних із компетенцією лінгвіста-експерта в юриспруденції [10]. Саме встановлення причиново-наслідкових зв'язків між висловленим особою колабораціоністом та фактично здійсненим злочинним умислом, а також відповідними наслідками і є основною метою використання лінгвістичної експертизи в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності.

Література

1. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчиков Б. Є., Петраєв С. Ю. Використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 4. С. 125–130. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4\(44\).199742](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2019.4(44).199742).
2. Скічко І. А. Використання спеціальних знань в досудовому розслідуванні колабораційної діяльності. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Юриспруденція. 2023. № 62. С. 111–113. URL: <https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc62/22.pdf>.
3. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. / за заг. ред. професорів В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ : Юстініан, 2012. 1224 с.
4. Черноус Ю. М., Даніч Є. О. Особливості залучення спеціальних знань до кримінального провадження. Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (5 листоп. 2019 р., м. Київ) / за заг. ред. О. Г. Рувіна, Н. В. Нестор; [уклад. О. І. Жеребко, А. О. Полтавський, О. В. Юдіна] ; КНДІСЕ Мініюста України ; Київ. нац. ун-т ; Нац. школа суддів України ; Київ. регіональний центр НАПРН України. Київ, 2019. С. 593–597.
5. Судові експертизи в процесуальному праві України : навч. посіб. Київ : Ліра-К, 2023. Вип. 3. 366 с.
6. Портретна експертиза (ідентифікація особи за ознаками зовнішності за матеріальними зображеннями). Закарпатський НДЕКЦ МВС України : [сайт]. URL: https://ndekc-zakarpattya.org/photo/pages/files/6_2%20%D0%86%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8F%20%D0%BE%D1%81%D0%BE%D0%B1%D0%B8%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BE%D0%B7%D0%BD%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%BD%D1%96%D1%88%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%B7%D0%B0%20%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%BC%D0%B8%20%D0%B7%D0%BE%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%D0%BC%D0%B8.pdf
7. Колеснікова І. А., Демидова Є. Є., Домашенко О. М., Латиш К. В. Профілактика експертних помилок під час дослідження цифрових фотозображень. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 6. С. 427–429. URL: http://www.lsej.org.ua/6_2022/94.pdf.
8. Доценко О. Лінгвістичні експертизи в дискурсі правозастосування. Проблеми гуманітарних наук: зб. наук. праць. Серія : Філологія. 2021. № 48. С. 45–52. DOI: <https://doi.org/10.24919/2522-4565.2021.48.6>.
9. Свиридова Л. В. Лінгвістична експертиза мовлення на сучасному етапі її розвитку. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2018. № 2. С. 120–125. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2019/07/2-18-ua/26.pdf>
10. Шевченко Л. І., Сизонов Д. Ю. Лінгвістична експертиза : підручник / за ред. Л. І. Шевченко. Київ : Київський університет, 2021. 244 с.
11. Гарбера І. В. Основи лінгвістичної експертизи тексту : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2020. 220 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 22.09.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 20.10.2025

Дата публікації: 26.11.2025